Jak postupovat při použití děl cizích autorů v materiálech pro výuku

Úvod

Autoři tištěných i elektronických děl na VŠCHT Praha dlouhodobě řeší problém vkládání textů, tabulek, obrázků apod., které získali prostřednictvím internetu či oskenováním z odborných knih a časopisů, do svých výukových materiálů. Jak v takových případech postupovat ukládá *Zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů*; dále jen "autorský zákon". V následujícím textu je uvedeno základní potřebné pojmosloví autorského zákona, viz **I** a odpovědi na nejčastěji kladené otázky, viz **II**.

I. Pojmosloví

Definice díla

Autorský zákon (dále AutZ) definuje *dílo jako dílo literární a jiné dílo umělecké a dílo vědecké, které je **jedinečným** výsledkem **tvůrčí činnosti** autora a je vyjádřeno v jakékoli objektivně vnímatelné podobě včetně podoby elektronické, trvale nebo dočasně, bez ohledu na jeho rozsah, účel nebo význam.* Autorským zákonem je chráněno dílo v jakékoliv podobě, ať už jde o text, obraz, nahrávku nebo prezentaci např. v programu MS Office PowerPoint apod.

Užití díla

Obecně platí zásada, že **dílo** nebo jeho část **není možné** bez souhlasu autora (tzn. autor udělí uživateli licenci) jakkoliv **užít**. Dílo nebo jeho část není možné rozmnožovat, rozšiřovat, půjčovat, pronajímat, vystavovat nebo sdělovat veřejnosti. Z uvedeného pravidla však **existuje řada výjimek**, které umožňují dílo nebo jeho část za určitých podmínek užít. Výjimky, které lze aplikovat v prostředí vysoké školy jsou uvedeny níže.

Výjimky

V *díle 4: Výjimky a omezení práva autorského* AutZ jsou upraveny výše zmiňované výjimky. Pro všechny výjimky shodně platí, že mohou být uplatněny *pouze tehdy, pokud takové užití díla není v rozporu s běžným způsobem užití díla a ani jím nejsou nepřiměřeně dotčeny oprávněné zájmy autora.* Podle znění zákona lze **výjimky** rozdělit na **dvě skupiny**:

- volná užití,
- zákonné licence.

Volná užití

Volná užití díla jsou způsoby užití, na které se ze zákona nahlíží, jakoby dílo nebylo užito vůbec. Zákon rozeznává dva typy volných užití:

- užití pro osobní potřebu,
- rozmnožování na papír nebo podobný podklad.

- **Užití pro osobní potřebu**

  Dle § 30 AutZ lze pro **osobní potřebu** zhotovit jakýkoliv záznam, rozmnoženinu nebo napodobeninu díla, aniž by byly jakkoliv porušeny právní předpisy. Toto ustanovení je významné právě pro vlastní studenty k shromažďování studijní literatury nebo pro vedení vlastního výzkumu apod. **Pozor**: toto pravidlo se **nevztahuje** na **počítačové programy**. Rozmnoženinu (kopii) pořízenou pro **osobní potřebu není dovoleno** dál **šířit** nebo **zveřejňovat**.

- **Rozmnožování na papír nebo podobný podklad**

  Dle § 30a autorského zákona *do práva autorského nezasahuje a) fyzická osoba, která pro svou osobní potřebu, b) právnická osoba nebo podnikající fyzická osoba, která pro svou vlastní vnitřní potřebu, … zhotoví tiskovou rozmnoženinu díla na papír nebo podobný podklad fotografickou technikou nebo jiným postupem s podobnými účinky, s výjimkou případu, kdy jde o vydaný notový záznam díla hudebního či hudebně dramatického.* Toto ustanovení je **důležité** pro **studenty**, kteří si tak mohou svobodně kopírovat jakýkoliv studijní materiál. Vyučující, kteří chtějí studijní materiály nakopírovat pro potřeby výuky, se mohou rovněž odvolat na bod b) (použití materiálu při výuce je vnitřní potřebou vysoké školy), musí však naplňovat základní pravidlo, že při takovém užití díla nebudou nepřiměřeně dotčeny zájmy autora. Tato výjimka by ze strany pedagogů měla být využívána minimálně a spíše doporučit studentům, aby v případě použití větší části díla si toto dílo okopírovali v knihovně (využijí tak výše uvedený režim rozmnoženiny pro osobní potřebu).

Bezúplatné zákonné licence

Zákonnou licencí jsou AutZ stanoveny:

- citace,
- knihovní licence.

- **Citace**

Co je myšleno pod pojmem citace je zřejmé. Je však důležité si uvědomit, že lze citovat jakékoliv dílo, tedy nejen text, ale např. ilustraci, nákres, fotografii nebo dokonce hudební či audiovizuální záznam. Právní úprava citací je následující:

§ 31 AutZ Citace

(1) Do práva autorského nezasahuje ten, kdo

a. *užije v odůvodněné míře výňatky ze zveřejněných děl jiných autorů ve svém díle,*
b. *užije výňatky z díla nebo drobná celá díla pro účely kritiky nebo recenze vztahující se k takovému dílu, vědecké či odborné tvorby a takové užití bude v souladu s poctivými zvyklostmi a v rozsahu vyžadovaném konkrétním účelem,*
c. *užije dílo při vyučování pro ilustrační účel nebo při vědeckém výzkumu, jejichž účelem není dosažení přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, a nepřesáhne rozsah odpovídající sledovanému účelu; vždy je však nutno uvést, je-li to*

možné, jméno autora, nejde-li o dílo anonymní, nebo jméno osoby, pod jejímž jménem se dílo uvádí na veřejnost, a dále název díla a pramen.

Ad a)

Toto ustanovení AutZ lze ve vysokoškolské praxi aplikovat právě při zhotovování tištěných, elektronických či interaktivních výukových materiálů. Podmínkou je, aby se nejednalo o díla celá, ale pouze o **výňatky (úryvky)** a aby tyto výňatky **byly zapracovány v samostatném díle.** Další podmínkou je **užití v odůvodněné míře**. Odůvodněná míra není pojem zákonem blíže specifikovaný, je proto nutno se v tomto případě řídit „zdravým rozumem“ a posuzovat každý konkrétní případ samostatně.

Ad c)

Toto ustanovení umožňuje pro účely výuky užívat i celá díla, za podmínky že toto dílo bude využito pouze pro účely vyučování (např. přednášky nebo e-learningu) – to znamená, že užitím díla se musí sledovat určitý cíl výuky – nemůže být jediným cílem samotné užití díla.

- **Knihovní licence**

Podle § 37 AutZ *Do práva autorského nezasahuje vysoká škola a jiné nevýdělečné školské a vzdělávací zařízení, zpřístupňuje-li dílo, včetně zhotovení jeho rozmnoženiny nezbytné pro takové zpřístupnění, které je součástí jeho sbírek a jehož užití není předmětem prodejních nebo licenčních podmínek, jednotlivcům ze strany veřejnosti prostřednictvím k tomu určených technických zařízení umístěných v jeho objektech, a to výhradně pro účely výzkumu nebo soukromého studia takových osob, a zamezí-li takovým osobám zhotovit rozmnoženinu díla.*

Této licence lze využít např. k projekci obrazů, promítání filmů nebo reprodukci zvukových nahrávek v prostorách knihovny nebo v přednáškových místnostech. Přitom ale musí být dodržena podmínka, že dílo je součástí sbírek (tj. ve vlastnictví) vysoké školy.

II. Odpovědi na nejčastěji kladené otázky

- **Mohu pro své studenty vkládat do studijních materiálů naskenované obrázky, odborné články nebo části knih?**

Tento postup je možný pouze v režimu tzv. citační licence (viz odst. **Citace**), za předpokladu, že budou splněny podmínky pro její užití (viz výklad, § 31 odst. 1 písm. c) AutZ). Zejména tedy užití díla při vyučování nebo vědeckém výzkumu – tato podmínka je zařazením do studijních materiálů splněna. Dílo musí být užito pro ilustrační účel. **Vždy** je však nutno citovat zdroj, tzn. uvést, je-li to možné, **jméno autora**, **název díla** a **pramen**.

- **Mohu ve své prezentaci ve formátu PowerPoint nebo e-learningového kurzu použít díla cizích autorů? Za jakých podmínek?**

  PowerPoint prezentace nebo interaktivní kurz je samostatným dílem, do kterého můžete v rámci citační licence (viz odst. **Citace**), zapracovat části jiných děl. Je nutno pamatovat na podmínku odůvodněnosti a na podmínku ilustračního účelu. Není proto možné např. přehrávat v pozadí hudbu, která se nijakým způsobem nevztahuje k obsahu prezentace nebo nepomáhá lepší ilustraci. **Vždy** je však nutno citovat zdroj, tzn. uvést, je-li to možné, **jméno autora**, **název díla** a **pramen**.

- **Jak dílo nebo část díla (obr., text, tabulku) zákonně citovat?**

  Zákon žádnou specifickou formu citace nepředepisuje. Uvádí pouze, že je třeba uvádět název díla, pramen a autora, jsou-li tyto údaje k dispozici. Na VŠCHT Praha běžně používáme citaci, a to podle mezinárodních norem ISO 690 a ISO 690-2 a doporučení American Chemical Society a lze k nim použít citátor, který naleznete na www-stránkách CIS http://vydavatelstvi.vscht.cz/apps/uid_ea-002/
  Odkazy na zdroj v textové části uvádějte buď **metodou číselných citací, tzn.** v pořadí, v jakém se vyskytuje v textu. Odkaz na citaci se v textu uvádí na příslušném místě v hranaté závorce [ ], nikoli jako index nebo **metodou uvedení jména autora** a **data vydání**, kdy se citovaná literatura uvádí v abecedním pořadí podle jména prvního autora, viz **http://vydavatelstvi.vscht.cz/static/informace/typografickaPravidla/**

  V případě odkazu na zdroj obrázku, tabulky apod. bývá zvykem za text pod obr. nebo za text k tabulce uvést rovnou příslušnou citaci zdroje v plném znění.

  Pokud neznáte autora ani zdroj, je vhodné tuto informaci uvést, abyste zabránili dojmu, že zdroj záměrně neuvádíte.

- **Mohu vkládat obrázky, texty apod. z tištěných publikací, jichž jsem autorem nebo spoluautorem do e-learningového kurzu či jiné výukové prezentace?**

  Pokud **je** příslušné publikace **vydavatelem VŠCHT Praha**, tak **můžete** obrázek, text, tabulku apod. použít s tím, že uvedete zdroj, kde jste Váš obrázek, text apod. primárně publikoval.

  Pokud je však **vydavatelem** jakýkoli **jiný subjekt** než VŠCHT Praha, je třeba zjistit, jakou jste poskytli danému vydavateli licenci. V takovém případě doporučuji vznést písemný dotaz na příslušného vydavatele a požádat jej o souhlas. Pokud vydavatel bude souhlasit, tak v každém případě budete muset rovněž citovat zdroj, ve kterém byl poprvé obrázek, text apod. uveden.

- **Mohu v interaktivním studijním materiálu uvádět hypertextové odkazy (linky) na cizí stránky chráněné copyrightem?**

  Tento postup je zcela legální a nic mu nebrání.

- **Jsem povinen v případě užití cizího díla v rámci citace platit nějaké poplatky?**

  V případě citací není nutné platit žádné poplatky.

Závěr

Uvedený text poskytuje rychlý vhled a orientaci ve vybraných statích AutZ a tudíž není co do obsahu vyčerpávající. Zdrojovými texty byl vlastní AutZ a právní výklady a stanoviska Právního odboru MU. V případě zájmu či dalších dotazů se obracejte na vedoucí CIS na adrese: eva.dibuszova@vscht.cz, nebo na l. 3071.